RENAȘTEREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI BIZANTIN ÎN TIMPUL DINASTIEI MACEDONENE (867-1028)

Marius Telea*

Abstract: *The Renaissance of the Byzantine Education in the Macedonian Dynasty (867-1028)* One can say that Byzantine culture in the Macedonian epoch evolved under the influence of the measures of reorganisation of higher education of Caesar Bardas (863), who constituted the starting point of what was subsequently named the first Byzantine humanism. The new cultural movement was also connected to the personality of patriarch Photius in the IXth century, to Emperor Constantine VII Porphyrogenetus in the Xth century and to Michael Psellos, in the XIth century. Under the influence of these great personalities, the period witnessed the most prominent manifestations of the features which were specific to the Byzantine culture, expressed in the development of a more intimate relation between the profane and the theological elements or in the reconciliation of the ancient pagan wisdom to the new ideas of Christianity, as well as in the development of the general and encyclopedic knowledge. During this period, the University in Constantinople was again a centre of culture and education around which the most important cultural forces of the Empire gathered.

Keywords: *Macedonians, renaissance, university, culture, education.*

Introducere

Perioada cuprinsă între revenirea lumii bizantine la cultul icoanelor (843) și moartea împăratului Vasile al II-lea (1025), perioadă ce coincide în liniile sale generale cu guvernarea dinastiei macedonene (867-1028), constituie *vârsta de aur* a istoriei bizantine, în timpul căreia imperiul de pe Bosfor a atins apogeul puterii sale și a reușit să dea măsura originalității sale. Perioada a contrastat destul de

* PhD, Associate Professor, Faculty of Orthodox Theology at 1 December 1918 University, Alba Iulia, Romania.

mult, din toate punctele de vedere, cu cea precedentă, cunoscută sub numele de *epoca luptelor iconoclaste* (717-843). Avem de-a face cu o lume profund rurală, cu o administrație descentralizată, o lume repliată în jurul platourilor anatoliene în încercarea de a supraviețui în fața expansiunii islamice și care a renunțat la orice veleități thalassocratice, cu o ideologie ale cărei principale valori erau *patria* și *credința ortodoxă*. Această lume avea să cedeze locul, către mijlocul secolului al IX-lea, unei societăți urbanizate, deschisă marilor curente economice ce animau spațiul mediteranean, cu o politică expansionistă în Orient ca și în Balcani, legitimată de o ideologie ce a revenit la doctrina constantiniană a imperiului universal.

Perioada a fost inaugurată de domnia lui Mihail al III-lea (842-867), ultimul împărat din dinastia amoriană (820-867), a cărui guvernare, prin problemele ei, a anunțat apogeul statului bizantin. Fondatorul dinastiei macedonene este Vasile I (867-886), provenit dintr-o familie de condiție modestă, de origine armeană, colonizată de împăratul Nichifor I (802-811) în thema Macedoniei. El a ajuns în fruntea Imperiului după o strălucită carieră în metropola bizantină, ale cărei principale etape s-au consumat ca favorit al împăratului Mihail al III-lea – grăjdar, *parakimomenos* și, apoi, *caesar* – după care a uzurpat tronul protectorului său. Sub noua dinastie, ajunsă la tron în urma unei uzurpări, principiul ereditar a câștigat teren în dauna celui electiv, niciodată abandonat în teorie, prin introducerea instituției *porphyrogenet*-ilor, care desemna descendenții imperiali născuți în camera de purpură (*porphyra*). Acestora le era rezervată succesiunea la tron încă de la naștere, pe această cale coroana imperială păstrându-se într-o singură familie. Consolidat și de continuitatea dinastică, tronul transmițându-se din tată în fiu – Vasile I, Leon la VI-lea Filosoful (886-912), Alexandru (912-913), Constantin la VII-lea Porphyrogenetul (913-959), Roman al II-lea (959-963), Vasile al II-lea (976-1025) – pe parcursul a cinci generații, sentimentul legitimității dinastice și-a dat întreaga măsură sub minoratul lui Constantin al VII-lea și Vasile al II-lea, când din rațiuni de stat, au fost adoptați la tron generali capabili – Roman I

Lecapenos (920-944), Nichifor al II-lea Phocas (963-969) și Ioan I Tzimiskes (969-976) – fără ca prerogativele împăraților legitimi să fi suferit vreo atingere.

Epoca dinastiei Macedonene a fost marcată printr-o activitate intensă în domeniul științelor, literelor, învățământului și artei. În general, cultura bizantină din această perioadă a evoluat sub înrâurirea măsurilor întreprinse de cezarul Bardas (863) care aveau să constituie punctul de plecare a ceea ce s-a numit *primul umanism bizantin*. Noua mișcare culturală a fost legată de personalitatea patriarhului Fotie (c. 820-891), în secolul al IX-lea, precum și de cea a împăratului-cărturar Constantin al VII-lea Porfirogenetul, în secolul al X-lea și a lui Mihail Psellos (1018-1078), în secolul al XI-lea, strălucirea lor intelectuală, reînnoirea școlii superioare reorganizată în secolul al XI-lea, au creat condiții favorabile renașterii culturale din epoca Comnenilor și Anghelilor¹.

I. Învățământul epocii macedonene

O societate cultivată precum cea bizantină presupune existența unui învățământ public foarte bine organizat. Cu toate acestea nu existau autorități care să reglementeze un *curriculum* ce trebuia urmat de profesori. Ei aveau o mare libertate în acest sens, criteriul după care se stabilea programa de studiu fiind cerințele venite din partea societății. De obicei școala elementară începea la 6 ani, iar la 9-10 ani școlarul putea să treacă în grija gramaticului. Elevii se dedicau studiului retoricii de la 14 ani la 18 ani. Nu lipseau copii-minune nici cazurile de studii întrerupte sau efectuate la vârste

¹ A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere și note de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian Laurențiu-Nazăru, studiu introductiv Ionuț-Alexandru Tudorie, Iași, Edit. Polirom, 2010, p. 372.

înaintate. Adeseori diferența de vârstă dintre elevi era o permanentă sursă de probleme pentru dascăl².

Existau în Bizanț școli publice și private cu niveluri diferite, de la școlile elementare la facultățile din cadrul Universității.

II. Învățământul elementar

Învățătorul era o persoană simplă, de condiție socială modestă. Preda citirea și scrierea și adeseori noțiuni elementare de aritmetică. Metodele pedagogice erau simple și nu puneau mare preț pe dezvoltarea psihologică a copilului. De la bun început, acesta învăța numele și forma literelor, apoi, în ordine, silabele mai scurte, morfologia de bază a substantivelor și verbelor, de obicei fără a ține seama de variantele arhaice și dialectale atestate în poezia greacă clasică. Continua apoi să copieze și să memoreze scurte maxime de tipul: *Primește sfatul celor înțelepți*, sau *Nu te încrede orbește în prieteni*. Se trecea, pe urmă, la memorarea unor mici texte în proză, Fabulele lui Esop, însoțite de explicațiile gramaticale și morale ale dascălului. Lecturile acestea erau în mod obișnuit *consolidate* prin pedepse corporale. Cărțile de citire (ca, de altfel, toate cărțile) erau foarte rare și scumpe. Mai trebuie precizat că numai o mică parte din cei ce făceau față școlii elementare își continuau studiile³.

III. Activitatea gramaticului

Gramaticul îi învăța pe elevii săi să citească, să înțeleagă și uneori să evalueze critic literatura Greciei antice. Începea cu predarea morfologiei complexe a substantivului și a verbului, luând ca material didactic această literatură și cobora până în detaliu, mult mai mult decât învățătorul, menționând numeroasele excepții de la

² Robert Browning, *Dascălul*, în *Omul bizantin*, volum coordonat de Guglielmo Cavallo, traducere de Ion Mircea, postfață de Claudia Tița-Mircea, Iași, Edit. Polirom, 2000, p. 120.

³ *Ibidem*, p. 113-114.

regulă. Acest lucru necesita studierea numeroaselor dialecte - adevărate sau presupuse - în care era scrisă literatura, pe lângă cuvintele rare, de uz exclusiv literar. Cum greaca vorbită în viața de zi cu zi se deosebea de cea a literaturii clasice grecești, gramaticul era constrâns să *corijeze* și să *purifice* vorbirea elevilor săi, insistând ca în orice tip de comunicare formală să se recurgă la cuvinte și expresii pe care nu și le însușiseră în copilărie.

Se foloseau manuale antice (Arta gramaticii a lui Dionysios Thrax a fost scrisă în secolul II î. Hr., dar se folosea și în Evul Mediu) care abordau părțile discursului, morfologiei, etimologiei, figurile semantice și lexicale.

În paralel cu învățământul teoretic se proceda la lectura practică a textelor literare. Erau preferate textele poetice, fie pentru că erau mai ușor de memorat, fie că prin natura lor conțineau un număr foarte mare de forme insolite, dincolo de aluzii mitologice sau de alt tip. Mai ales poemele homerice constituiau piesele de rezistență ale profesiei de gramatic. Gramaticul sacrifica o bună parte din timpul său cu explicația detaliată (cuvânt cu cuvânt, vers cu vers) a Iliadei și Odiseei sau (mai rar) a lui Hesiod.

În general, elevii nu aveau copii după tratatele de gramatică, pentru a nu mai vorbi de poemele homerice. Gramaticul dicta elevilor fragmentele care urmau să fie memorate; apoi le explica limitându-se adeseori la citirea lor, sau cel mult, la parafrizarea comentariului unuia dintre predecesorii săi - poate chiar al propriului dascăl. În continuare verifica cunoștințele elevilor, chestionându-i asupra subiectului lecției. Progresele elevilor erau, desigur, lente. În secolul al XII-lea, *porția* zilnică de Homer consta dintr-un fragment de vreo treizeci de versuri, pe care elevii erau obligați să-l învețe și să-l explice⁴.

⁴ *Ibidem*, p. 214-215.

IV. Organizarea cursurilor de retorică

Retorul prelua discipolii gramaticului când aceștia aveau înjur de paisprezece ani. El își instruia elevii să-și exprime cu eleganță și convingere gândul, pe cale orală sau scrisă. Trebuie să ținem seama de faptul că într-o cultură în mare parte orală, capacitatea de a vorbi bine era mai importantă și mult mai apreciată decât în zilele noastre.

Pentru lecțiile de retorică, profesorul se folosea de o culegere *progymnasmata* sau de exerciții preliminare: scurte texte-model care ilustrau diferite genuri de compoziție. Fiecare text-model era precedat de o scurtă definiție care expunea caracteristicile genului în cauză. Mult timp a fost urmat modelul antic, potrivit căruia se începea cu fabula, se continua cu narațiunea, cu *chreiai* (anecdotală ilustrativă, susținută de câteva aserțiuni cu caracter general), maxima morală, refuzul, confirmarea, locul comun, elogiul, reproșul, comparația, personificarea, descrierea, întrebarea de ordin general și proiectul de lege.

Au existat tendințe de compunere a unor *progymnasmata* în care interesele elevilor să fie implicate mult mai direct. În secolul al XII-lea Nichifor Basilakes a compus o nouă culegere în care respectă dispunerea tradițională a temelor, dar nu furnizează nici o definiție, lăsând-o pe seama intervenției orale a dascălului. El introduce și o nouă listă de autori pe care cei ce studiau retorica erau obligați să-i citească cu exemple de stil supraîncărcat de înflorituri. O altă inovație importantă este recursul ocazional la materialul creștin.

Pe la sfârșitul secolului al XI-lea a apărut așa-numita *schedografie*. Ea conta din folosirea unor texte de mici dimensiuni, compuse expres de profesor, care se încheiau de multe ori cu un scurt pasaj în versuri. Ele erau dictate elevilor de autor, care le comenta apoi în detaliu. Punctul central al noii metode conta în faptul că textul putea fi construit în așa fel încât să ilustreze elemente speciale de gramatică, lexicografie, stil și construcție, asupra cărora profesorul dorea să concentreze atenția învățăcelilor săi. Astfel, unele texte schedografice prezentau numeroase exemple de termeni și

expresii care sunau identic, dar care aveau semnificații diferite, în funcție de modul cum erau scrise.

După aceste studii preliminare de retorică, elevii treceau la lectura unor orații ale lui Demostene sau poate ale lui Libanios. În plus, compuneau discursuri pe teme date de profesor. De obicei erau discursuri avocățești rostite în fața unei curți imaginare, pentru un caz imaginar și sub legi imaginare sau discursuri puse în gura unor personaje istorice din Atena secolelor al V-lea și al IV-lea î. Hr⁵.

V. Învățământul superior

După moartea împăratului Ioan I Tzimiskes (976) nu mai există alte știri sau dovezi despre învățământul public superior până în anul 1045. Împăratul Vasile al II-lea, un războinic desăvârșit și un om de acțiune nu pare să fi avut nici timp nici dorința de a se interesa de învățământul public.

Mihail Psellos se mira, cum sub domnia unui împărat care într-un fel a disprețuit știința, au existat atâtea retori de mare faimă. În ciuda acestor conjuncturi aparent defavorabile dezvoltării învățământului, putem concluziona că învățământul public nu a fost într-o stare de profundă letargie. Oamenii precum împăratul Roman I Arghyros (1028-1034) sau Mihail Attaliates, care vedea Constantinopolul ca o metropolă universală a științei, au primit sau au reușit totuși în această perioadă să-și facă o temeinică pregătire în capitală. Apoi există știri din acesta perioadă despre o serie de tineri dotați provincie, care, pentru aprofundarea studiilor, urmau școlile particulare din capitală.

În jurul anului 1028, Ioan Mavropos a deschis pe cheltuiala sa o școală în capitală. Din biografia lui nu știm cum a reușit să-și însușească știința enciclopedică pe care o posedea la un nivel aproape desăvârșit, dar știm că avea mare popularitate și trecere în rândul savanților vremii. Ceea ce mai știm este faptul că această școală funcționa în propria sa casă. El petrecea foarte mult timp cu ucenicii

⁵ *Ibidem*, p. 116-120.

săi, iar discuțiile pe diferite teme se prelungeau de multe ori până în zori. Mai târziu a reușit să angajeze mai mulți profesori și nu percepea nici o taxă studenților cursanți. Lecțiile aveau un vădit caracter oral și constau în dialoguri între profesori și studenți.

La efortul deosebit pe care îl depuneau acești profesori lipsea o idee directoare. Urcarea pe tron a împăratului Constantin al IX-lea Monomahul avea să pună capăt acestei situații. Acest împărat a fost înconjurat de oameni cu o pregătire intelectuală deosebită, precum Ioan Xiphilinos, Constantin Lichudes și Mihail Psellos. Aceste personalități intelectuale asociate la conducerea Imperiului trebuiau să aducă o schimbare și în domeniul vieții spirituale. La îndemnul lor, Constantin al IX-lea Monomahul a redeschis Universitatea din Constantinopol.

Reorganizată de cezarul Bardas cu două veacuri înainte, în palatul Magnaurei, această înaltă școală decăzuse cu totul de vreo sută de ani încoace. Nu este de mirare că în vremea lui Mihail Psellos arabii puteau lua în răs știința grecilor. Psellos a constatat cu întristare că glorioasa moștenire a Greciei *s-a strămutat la asirieni, la mezi și la egipteni*. Universitatea reorganizată și-a reînceput activitatea în anul 1045, dar nu în palatul Magnaurei, ci în Biserica Sfântului Petru, clădită pe vremea lui Iustinian I de bogatul și influentul patriciu Petru Barsymes. Universitatea era împărțită în trei facultăți: drept, filosofie și retorică⁶.

Prima prioritate a constituit-o Școala de drept. Ea a fost complet restaurată, iar la conducerea ei se afla Ioan Xiphilinos, care fusese judecător și era un jurist cu o mare popularitate în capitală. El a primit titlul de *nomophylax* (păzitorul legii). Împăratul a instalat această școală la mănăstirea Sfântul Gheorghe. În momentul întemeierii Universității s-a încins o discuție puternică în privința caracterului învățământului reorganizat: Mihail Psellos reprezenta știința în sensul larg al cuvântului, iar Ioan Xiphilinos dreptul. În jurul lor se grupau în tabere adverse aderenții. Unii, împinși de

⁶ Nicolae Bănescu, *Chipuri din istoria Bizanțului*, antologie, prefată și note de Gheorghe Cronț, București, Edit. Albatros, 1971, p. 153-154.

dorința de *a împodobi administrația* voiau ca școala reînființată să fie una de drept; alții, iubitori ai *științelor mai respectate*, cereau învățământul filosofic. În fața acestor dezbateri aprinse, împăratul a căutat să împace amândouă curente, făcând loc la Universitate atât retoricii și filosofiei, cât și științei legilor⁷. Studiile erau gratuite. Studenții care proveneau din familii bogate puteau oferi școlii anumite donații, dar fără a primi anumite privilegii. Cei care reușeau (dintre studenți) să finalizeze perioada îndelungată a studiilor, primeau un certificat de atestare a studiilor din partea *nomophylax*-ului fără de care nu puteau primi funcția de notar sau avocat.

În fruntea Școlii de retorică a fost instalat Ioan Mavropos.

Cursurile la noua Facultate de filosofie, încredințată lui Mihail Psellos s-au deschis în vechea formulă: *trivium* (gramatică retorică și aritmetică), *quadrivium* (aritmetică, geometrie, astronomie și muzică). Abia la urmă se studia filosofia însăși, ca ultimă sinteză a cunoștințelor⁸.

Învățământul lui Mihail Psellos a făcut mult zgomot, și din regiunile cele mai îndepărtate, de peste frontierele Imperiului, lumea venea la catedra sa pentru a se instrui. Împăratul, sensibil la aceasta glorie revărsată asupra tronului său, l-a distins cu rangul înalt de *consul al filosofilor*, căpetenia Școlii superioare. Într-o scrisoare polemică adresată mai târziu patriarhului Mihail Cerularie, învățatul a subliniat cu ostentația sa cunoscută, faima universală legată de numele său:

„Pe celți și pe arabi i-am făcut sclavii noștri. Pentru gloria mea s-au coborât aici oameni de pe celălalt continent. Nilul udă într-adevăr pământul egiptenilor, dar sufletul lor îl adapă elocvența mea; și dacă ai întreba pe persi, pe etiopieni, îți vor spune că mă cunosc, că m-au admirat și că mă caută. Acum, de curând, a sosit unul de la hotarele

⁷ *Ibidem*, p. 154-155

⁸ John Julius Norwich, *A Short History of Byzantium*, Vintage Books, A Division of Random House, Inc. New-York, 1999, p. 230.

Babilonului, mânat de nestăpânita dorință de a se adăpa la izvoarele cunoștințelor mele”⁹.

Pentru mai bine de două secole înainte, arabii mai degrabă decât grecii au dominat lumea intelectuală. Acum, Bizanțul și-a redobândit vechea reputație și a devenit din nou un punct important de întâlnire pentru erudiții din Europa și din Asia. Pe la sfârșitul domniei lui Constantin Monomahul, noua Universitate dădea mulți tineri educați din care guvernul își alegea administratori. Experiența și profesionalismul acestor învățați s-a dovedit a fi foarte necesară în anii ce aveau să urmeze¹⁰.

Universitatea din Constantinopol a funcționat până în anul 1204. Perioada luptelor pentru putere și căderea lui Mihail Psellos în dizgrație au influențat oarecum nefast învățământul, dar acest lucru nu înseamnă că Alexios I, cum spune Ana Comnena, a avut un rol determinant la înflorirea învățământului, pe care l-ar fi găsit neglijat la urcarea sa pe tron. Afirmatia Anei Comnena că tatăl ei, împăratul Alexios I, ar fi avut un rol covârșitor în organizarea învățământului este greșită. Alexios I Comnenul nu a schimbat nimic. Singura sa măsură *școlară* a fost înființarea unui orfelinat, în același timp azil și școală de educare, pe care l-a organizat în jurul bisericii Sfinții Petru și Pavel. Era condus de un *proedros* și prevedea un învățământ elementar.

VI. Învățământul teologic

Disputele teologice prilejuite de Marea Schismă din anul 1054 sau de diferitele erezii ne arată că nici teologia nu era mai prejos față de celelalte discipline incluse în învățământul bizantin. Apoi era imposibil ca în Bizanț să nu existe un învățământ teologic bine organizat, odată ce filosofia, care era subordonată teologiei, (așa cum am văzut în cazul lui Ioan Italos) se studia în Universitate.

⁹ Nicolae Bănescu, *op. cit.*, p. 156.

¹⁰ John Julius Norwich, *op. cit.*, p. 231.

Așa cum administrația bizantină era formată din oameni anume instruiți pentru posturile pe care le ocupau și Biserica avea nevoie de slujitori care să cunoască bine problemele teologice și disciplinare, care stăteau la baza organizării și existenței sale pământești, în acel raport de complementaritate cu statul bizantin, cunoscut sub denumirea de sintonie bizantină

Aceste cerințe le satisfăcea Școala Patriarhală din Constantinopol. Originea ei este legată de epoca Sinoadelor Ecumenice, dar abia din secolul al IX-lea a început să joace un rol important în viața intelectuală și teologică a capitalei. Probabil că prestigiul ei a fost în creștere după decăderea Universității în secolul al X-lea. În secolele XI-XII, prin dascălii săi și prin calitatea studiilor. Școala Patriarhală era pe picior de egalitate cu fiecare dintre școlile care alcătuiau Universitatea imperială reorganizată.

Conducerea acestei instituții teologice de prestigiu o avea *profesorul ecumenic*, cu precizarea că epitetul de *ecumenic* nu arată aici dependența de patriarh. Acest titlu care însemna *universal* era folosit în secolul al VI-lea în cadrul școlii de drept din Beirut. Profesorul ecumenic era rector și profesor principal și totodată însărcinat cu interpretarea sau exegeze Evangheliilor. În afară de profesor ecumenic, toți ceilalți profesori, care activau în cadrul Școlii Patriarhale, aveau un anumit rang în ierarhia demnitarilor patriarhali.

În privința programului de studiu, acesta cuprindea în prima fază învățământul general, pe care Biserica l-a pretins totdeauna viitorilor slujitori și preoți. Era numit *învățământul ușii* și trebuia să se teacă prin el înainte de intrarea în cel teologic. Se pune accentul pe studiul gramaticii, al retoricii și chiar al filosofiei. Pentru predarea acestor discipline erau profesori anume pregătiți ca să-i poată învăța pe elevi tainele disciplinelor respective. În afara obligațiilor profesionale, maeștrii de retorică erau oratori ai Curții imperiale și țineau discursuri în fața basileului la marile sărbători de peste an.

Învățământul teologic propriu-zis (a doua fază) avea trei profesori cu rang de *didaskalos*: profesorul de exegeză a Evangheliei (rectorul), profesorul de exegeză a Apostolului și Epistolelor și profesorul de exegeză a Psaltirii. Profesorii ecumenici au avut un rol

important în disputele teologice. Printre cei mai celebri au fost: Pavel Everghetinu¹¹, diaconii Mihail, Nichifor Basilakes, Vasilios, etc. În secolul al XII-lea, la Școala Patriarhală a predat și Eustațiu, care a ajuns apoi mitropolit al Tesalonicului. Una din scrierile vremii descrie în cuvinte mișcătoare profesoratul său:

„Lecțiile lui Eustathios erau pline de miere ca niște izvoare de nectar, astfel că vorbele lui pătrundeau în cămărilor cele mai tainice din inima ascultătorilor săi și rămăneau neșterse în calea uitării. În lecțiile sale zilnice, el nu se limita să aplice cartea pe care o avea în mână, iar interpretarea lui nu ținea doar să clarifice ceea ce era obscur. Adăuga numeroase alte materiale extrase din cărți, nu pentru a-și face un merit din niște digresiuni inoportune, ci pentru că era inspirat. Dacă vreun student cu o carte de poezie sub braț îi cerea lămuriri despre regulile metricii, sau despre ritmurile armoniei, sau despre etimologia cuvintelor, sau despre mitologia anticilor, se concentra ca un veritabil inițiat asupra acestor subiecte, deprins în orice moment cu secretele lor adânci. Câți n-au ajuns la el de copii, conduși fiind apoi spre maturitate, nu numai cu laptele matern, ci și cu hrana solidă a învățaturii ! ... Câți nu se socoteau că stăpânesc gramatica încât să o predea și altora, dar când se măsurau cu unitatea lui de măsură înțelegeau cât de puțin știau într-adevăr ! Câți nu păreau excelent pregătiți în filosofie, până când s-au confruntat cu el, învățând să-și cunoască astfel propria ignoranță, renunțând la opinia lor cu privire la cunoaștere !”¹²

Se poate observa, deci, întrepătrunderea tot mai mare dintre gramatică, retorică și filosofie, în prestația la catedră a celor mai buni profesori ai epocii, care a fost una a inovației și a cercetării¹³.

¹¹ Virgil Cândea, *Un dascăl icumenic de neuitat: Cuviosul Pavel Everghetinu (Ctitoria și scrierile sale)*, în Mitropolia Olteniei, anul VIII, nr. 8-9, august-septembrie, 1956, p. 456-481.

¹² Eusthatios, *Cuvântări*, apud. Robert Browning, *op. cit.*, p. 127-128.

¹³ Robert Browning, *op. cit.*, p. 127-128.

Concluzii

Se poate spune că, în general pregătirea intelectuală în Bizanț se bucura de o mare apreciere, date fiind și finalitățile ascensiunea în ierarhia statului sau în cea ecleziastică. Pe lângă valoarea lor intrinsecă, generată de competența în educație, se adaugă o recunoaștere publică, intelectualii având sarcini în diverse sectoare de activitate ale Imperiului.

Pe fondul *marii epopei bizantine* derulate în timpul dinastiei macedonene, se remarcă faptul că cultura bizantină a evoluat sub impulsul măsurilor de reorganizare a învățământului întreprinse de cezarul Bardas, începând din anul 863. În acest context pregătirea intelectuală a omului de rând era mult mai apreciată și mai răspândită decât în Occident. Aceasta și pentru că învățământul putea asigura chiar și celor cu origine mai modestă o carieră frumoasă și accesul în funcțiile cele mai înalte în stat și în ierarhia ecleziastică. Marile orașe aveau școli renumite și biblioteci bogate în manuscrise și cărți de mare valoare.

Învățământul era în bună măsură privat, deci cu taxe, care nu erau însă insurmontabile, ceea ce asigura o relativă accesibilitate la cunoaștere. Învățământul secundar era concentrat în capitală. La vârsta de 10-11 ani un copil putea intra într-un *didaskaleion* sau *paideuterion* pentru a primi noțiuni de cultură generală. Fiecare școală avea în principiu un profesor, *maistor* ajutat de un *proximos*. În acest sistem erau admiși elevi de toate vârstele, iar durata studiilor era de 6-7 ani.

Fondul programei era *trivium* (gramatica, poezia și retorica). În acest ciclu, profesorii urmăreau perfecționarea limbajului și formarea viitorilor funcționari civili sau bisericești. Localizarea școlilor impunea adesea intervenția Bisericii: ele se situau în interiorul clădirilor ecleziastice, în apropierea unei biserici care dădea și numele școlii: a Maicii Domnului, a Sfântului Teodor, a celor patruzeci de mucenici sau cea mai celebră la vremea aceea, a Sfântului Petru, unde predau simultan Mihail Psellos, Ioan Xifilinos și Nicetas Gramaticul.

Fără îndoială, școlile Bizanțului din această perioadă au avut o contribuție determinantă și la creșterea calitativă a diplomației imperiale (împăratul Teofil I l-a trimis pe Ioan Gramaticul ca ambasador în califatele arabe, la fel cum împăratul Mihail al III-lea i-a trimis pe Fotie și pe frații Constantin-Chiril și Metodie, în diferite misiuni diplomatice).

Modelul educațional bizantin este, fără îndoială, produsul unei incomprehensiuni culturale: greco-romană și creștină, întâlnire care se traduce într-o *osmoză* determinată de puterea de adaptabilitate a culturii greco-romane și optimismul noii credințe creștine. Astfel, educația bizantină s-a dovedit a fi produsul vizibil al acestei întâlniri.

Într-un astfel de context cultural, cu implicații ale modelelor educaționale și ale rezultatelor până la nivelurile cele mai înalte ale societății bizantine, contribuția învățământului a fost majoră.

Bibliografie

1. Bănescu, Nicolae, *Chipuri din istoria Bizanțului*, antologie, prefață și note de Gheorghe Cronț, București, Edit. Albatros, 1971.
2. Browning, Robert, *Dascălul*, în *Omul bizantin*, volum coordonat de Guglielmo Cavallo, traducere de Ion Mircea, postfață de Claudia Tița-Mircea, Iași, Edit. Polirom, 2000, p. 111-136.
3. Căndea, Virgil, *Un dascăl icumenic de neuitat: Cuviosul Pavel Everghetinul (Ctitoria și scrierile sale)*, în *Mitropolia Olteniei*, anul VIII, nr. 8-9, august-septembrie, 1956, p. 456-481.
4. Norwich, John Julius, *A Short History of Byzantium*, Vintage Books, A Division of Random House, Inc. New-York, 1999.
5. Vasiliev, A. A., *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere și note de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian Laurențiu-Nazăru, studiu introductiv Ionuț-Alexandru Tudorie, Iași, Edit. Polirom, 2010.